

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Власенко В. М., канд. іст. наук;
Дегтярьов С. І., д-р іст. наук;
Король С. М., канд. політ. наук;
Куліш А. М., д-р юрид. наук;
Лобко Н. В., канд. іст. наук;
Нестеренко В. А., канд. іст. наук;
Піскун В. М., д-р іст. наук;
Семенов В. М., канд. наук з держ. упр.;
Сухонос В. В., д-р. юрид. наук.

Видання рекомендоване до друку рішенням вченої ради
Навчально-наукового інституту права СумДУ
(протокол № 11 від 11.05. 2017 р.)

**Суспільно-політичні процеси на українських землях:
історія, проблеми, перспективи** : матер. IV Всеукр. наук.-
практ. конф. : у 2 част. (Суми, 19 травня 2017 р.) / ред. колегія :
В. М. Власенко, С. І. Дегтярьов та ін. – Суми : Сумський
державний університет, 2017. – Ч. 1. – 100 с.

До збірника увійшли наукові статті та повідомлення викладачів, студентів, учених та аспірантів ВНЗ і наукових установ, виголошені в рамках IV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільно-політичні процеси на українських землях: історія, проблеми, перспективи» (Посвідчення УкрІНТЕІ № 703 від 5 грудня 2016 р.), присвяченої актуальним питанням суспільно-гуманітарних наук.

ВОЛОЧАЙ Ю. В.
(Сумський державний університет)

**НАЦИСТСЬКА НІМЕЧЧИНА І СТАЛІНСЬКИЙ СРСР
ЯК ДОМІНУЮЧІ ВТІЛЕННЯ ТОТАЛІТАРНИХ ДЕРЖАВ:
ІСТОРИКО-ЗАКОНОДАВЧИЙ КОНТЕКСТ**

Сучасний етап розвитку світової цивілізації характеризується зростанням ролі засобів масової інформації та інформаційних систем у розвитку людства. Водночас, зростає й небезпека відродження тоталітарних систем на основі контролю над інформаційно-комунікативними засобами – так званого інформаційного тоталітаризму. Щоб уникнути цієї небезпеки, слід знову звернутися до тоталітарного досвіду ХХ століття і згадати, що два з трьох тоталітарних режимів (нацизм і сталінізм) завдали удару як українській державності, так і самому народові України.

Традиційно тоталітарні режими поділяють на «ліві» і «праві» форми. Правий або право-радикальний режим отримав розвиток в Італії з 1922 р. і в Німеччині з 1933 р. після приходу до влади А. Гітлера. Ліворадикальний (комуністичний) тоталітаризм утвердився в СРСР (класична модель – період сталінізму з середини 1920-х до середини 1950-х років), в країнах Східної Європи і Азії, на Кубі. Найбільш яскравий приклад тоталітаризму в Азії – Китай періоду політики «великого стрибка» і «культурної революції» (1950-ті – середина 1970-х років), коли на чолі керівництва країни стояв Мао Цзедун. Деякі дослідники виділяють третю, теократичну форму тоталітаризму, вбачаючи приклад останнього в Ірані періоду правління ісламського лідера аятоли Р. М. Хомейні (1979-1989 роки), і в режимі, встановленому (тепер вже в минулому) талібами в Афганістані [1, с. 224].

У ХХ столітті найвідомішими були нацистський режим в Німеччині та сталінський режим в СРСР.

Зокрема, у Німеччині в травні 1933 року були розпущені всі нефашистські профспілки, а всі робітники стали членами «Німецького трудового фронту», який очолив соратник А. Гітлера Роберт Лей [2, с. 25]. Ця профспілка й стала «захищати» імперські інтереси всіх німецьких робітників. Наступним кроком А. Гітлера став розпуск у червні 1933 року соціал-демократичної партії та масові арешти її активістів. Згідно закону від 14 липня 1933 року «Проти утворення нових партій» всі політичні партії, окрім НСДАП, були розпущені [3, с. 193]. Процес ліквідації демократичних прав і свобод Німеччини супроводжувався небаченим розгулом націоналізму, єврейськими погромами, істеричними закликами до війни, до винищення слов'ян, до встановлення панування «вищої арійської раси». Почалися також гоніння на діячів культури. Сотні вчених, письменників, художників змушені були тікати за кордон. Ті ж, хто не зміг цього зробити, опинилися у концтаборах.

Економічна політика нацистів була підпорядкована підготовці Німеччини до війни. Все народне господарство гітлерівці перевели на воєнні рейки. Форсованими темпами створювалися артилерійські, танкові та авіаційні підприємства. Загальні обсяги промислової продукції країни, за словами У. Шерера, з 1932 до 1937 року зросли на 102 % [4]. Безробіття, як таке, перестало існувати. У 1935 році уряд ввів примусову трудову повинність для юнаків та дівчат віком до 25 років, а з 1938 року — і для всього дорослого населення Німеччини [5, с. 378-379]. Небаченого розмаху набула пропаганда расистських ідей. Німцям постійно пояснювали, що вони належать до «вищої раси», яка покликана панувати над «нижчими расами».

Тоталітарний режим в Німеччині спирався на націонал-соціалістичну доктрину, в основі якої був расизм, крайній

етатизм, експансіонізм, мілітаризм, кінцевою метою режиму стала утопія про світове панування, заснування тисячолітнього Третього рейху.

Звісно, тоталітарні режими показали свою ефективність під час війни, значно прискорили розвиток національних економіки, техніки, науки, освіти, культури, спорту. Зокрема, вони ліквідували безробіття, здійснили широкі соціальні програми, багато уваги приділяли вихованню і освіті молоді тощо. Проте усе це супроводжувалося політичним безправ'ям громадян, геноцидом, військово-політичним експансіонізмом. Для всіх форм, що передували тоталітаризму, було характерним панування традиції, звичаю, сама влада ґрунтувалась на традиції. Люди, займаючи трохи не рабське становище по відношенню до влади, все ж знаходили опору в родині, родинних зв'язках. Тому однією з цілей тоталітаризму була анігіляція традиції.

Однією з традиційних опор, на яких базується особистість є нація. Симптоматично, що правий і лівий варіанти тоталітаризму, підійшовши до цієї проблеми, здавалося б з прямо протилежних боків, змогли використати її кожний по своєму для утвердження тотального панування держави.

Щодо тоталітарного режиму, який було встановлено в СРСР, то своє становлення він розпочав з відкидання у минуло ідеологічного авторитаризму у 1929 році. Сталінський режим характеризувався такими рисами: по-перше, одержавленням всіх легальних організацій; по-друге, не обмежені законом (дискреційні) повноваження влади. Ця влада належала партії. Партійні органи приймали постанови, що мали силу закону. Повноваження партії законом не обмежувались тому, що не було (і не могло бути) закону про партію; по-третє, заборона опозиційних організацій. Зокрема в СРСР опозиція була заборонена ще в період ідеократичного авторитаризму; по-четверте, ліквідація конституційних прав і свобод, таким чином

формально проголошуючи демократичні права і свободи, тоталітарна держава не створювала механізму їх реального захисту; по-п'яте, мілітаризація суспільного життя. Це виявлялось в тому, що вся країна жила начебто у військовому таборі: жовтенята, піонери, комсомольці, комуністи сприйняли за основу своїх організацій армію; по-шосте, масові репресії, що носять характер геноциду [6, с. 111-115].

За роки свого існування тоталітарний режим довів, що це модернізуючий і мобілізуючий режим, який більш-менш ефективно діє лише в екстремальних ситуаціях і не здатний закласти основу довгострокової позитивної перспективи. Крах всіх тоталітарних режимів супроводжувався регресом країн у їхньому розвитку.

1. *Сухонос В. В.* Теорія держави і права : підручник / Володимир Вікторович Сухонос. – Суми : Університетська книга, 2013. – 544 с.

2. *Сегалл Я. С.* Очерки экономической политики германского фашизма / Яков Евсеевич Сегалл. – М. : Государственное социально-экономическое издательство, 1934. – 105 с.

3. Конституції буржуазних країн. Конституції великих держав і західних сусід СРСР. – К. : Вид-во ЦВК УСРР «Радянське будівництво і право», 1936. – 382 с.

4. *Ширер У.* Взлет и падение третьего рейха : в 2 т. [Электронный ресурс] / Уильям Ширер ; [пер. с англ. ; ред. О. А. Ржешевский] – М. : Воениздат, 1991. – Т. 1. – Режим доступа : <http://www.lib.ru/MEMUARY/GERM/shirer1.txt>.

5. *Паламарчук Е. А.* Социальная политика Третьего рейха : дис. д-ра ист. наук: 07.00.03 / Паламарчук Евгений Александрович. – М., 2006. – 672 с.

6. *Сухонос В. В.* Динаміка сучасного державно-політичного режиму в Україні: антиномія демократизму і авторитаризму : [монографія] / Володимир Вікторович Сухонос. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2003. – 336 с.